

בני אדם שלמים יותר

בשיר אל-חייירי: **מכתבים לעץ הלימון**; מערבית: **דניאלה ברפמן**; עריכה: **רונית חכם**; הוצאת המרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית, ירושלים; 1997

"המציאות מוזרה מהדמיון" היא מימרה נדושה, אבל לפעמים נכונה; חוקרי הספרות שואלים לעיתים אם הבדיון הספרותי מחקה את המציאות או שמא המציאות היא שמחקה את הבדיון. והרי דוגמה:

בשנת 1969 פרסם הסופר הפלסטיני ג'סאן כנפאני רומן קצר בשם "חוזר לחיפה". כנפאני היה דובר החזית העממית לשחרור פלסטין, ארגונו של ג'ורג' חבש, בנוסף להיותו סופר מוכשר; והוא חוסל בהתפוצצות מטען חומר נפץ שהונח מתחת למכוניתו, כנראה בידי "כוחותינו". ב"חוזר לחיפה" מסופר על זוג פליטים תושבי מחנה ביריחו, שהגיעו למחנה מלחמת 1967 לבקר בחיפה, עיר הולדתם, שאותה נטשו בעת המלחמה ב-1948.

רצונם עתה לפקוד את ביתם הישן בעיר, וביתר שאת לברר מה עלה בגורלו של בנם ח'לדון, שהיה אז בחיתוליו ונעזב בעת המהומה שקדמה לבריחה ההמונית מהעיר. הווג מתקבל בסבר פנים יפות על ידי מרים, דיירת הבית מאז, ומסתבר שח'לדון בנם נמצא ואומץ על ידי מרים ובעלה, שהיו חשוכי ילדים. שמו הוסב לדב, ועתה הוא משרת בצה"ל. את המפגש בין זוג הפליטים למרים, פליטת שואה בעצמה, מתאר כנפאני בתחכום וביכולת ספרותית נדירה. האשה היהודיה לא תוארה באורח סטריאוטיפי, כלומר כמפלצת אנושית, אלא כדמות חמה, רגישה ומסקרנת. סופו של הסיפור הוא שדב-ח'לדון מגיע הביתה מיחידתו, ומצהיר באוזני הוריו הביולוגיים שאין הוא מעוניין בהם שכן הם נטשו אותו בעת מנוסתם.

הופעתו של דב-ח'לדון זכתה לפרשנויות שונות, רובן אלגוריות, מצד מבקרים ערבים ואחרים שלעיתים נראות כמוגזמות; אולם מה שברור הוא שהסופר הפלסטיני הנציח באורח ריאליסטי ובצבעים עזים את המציאות שהשתררה למחרת מלחמת 1967, כאשר מאות פליטים באו בדחילו-ורחימו לפקוד את בתיהם הישנים בכל רחבי הארץ.

עד כאן הדמיון הספרותי המחקה את המציאות. ועתה לחיים המחקים את הבדיון: פעיל אחר של החזית העממית, בשיר אל-חייירי, כתב אף הוא, כעבור שנים רבות, ספר קטן ובו סיפר את סיפורו. הוא, באותם ימים נסערים של 1967 הוא הגיע לרמלה, שהיתה מקום מגוריו עד גיל 6, כדי לראות את ביתו הישן, מחוז ילדותו. תחילה הלך עם שני חברים, רמלאים לשעבר, לבקר בבתיהם של

החברים (הם היו מבוגרים ממנו וזכרו את רמלה הערבית היטב). אחד מהם התקבל על-ידי דיירת הבית בקללות וגורש בבושת פנים. השני התקבל בצורה מכובדת על ידי המנהלת היהודיה של בית הספר ששכן עתה בביתו הישן. כשהגיע תורו של בשיר לדפוק על דלת ביתו-שלו, ציפתה לו הפתעה רבת: צעירה נאה כבת 20, רחל שמה, קיבלה את האורחים בחמימות ובלבביות שלא ציפו לה כלל. בין השניים, בשיר ורחל, נקשרו קשרים אמיצים, ורחל היתה קשובה לשמוע את פרשת חייו וסבלו של הפליט הצעיר, ואף מוכנה היתה להאזין לדרשותיו הפוליטיות הנרגשות. רחל, כך מסתבר, הגיעה עם הוריה מבולגריה בשנת 1948 וביתו של בשיר הפך לביתם. היא צעירה סקרנית, בעלת נטיה דתית כלשהי; בשיחותיה עם בשיר היא הציגה את תפיסתה הציונית דתית במלוא התמימות, ונתקלה בתשובות מתלהמות ברוח האידיאולוגיה של "החזית". כשהיא אומרת לבשיר "אבל התנ"ך מורה על פלסטין אל הארץ אשר העניק אלוהים לבני ישראל ולזרעם אחריהם", עונה לה בשיר:

"נגיע אל התנ"ך אחר-כך, בואי נדבר עכשיו על ההיסטוריה של ימינו. ישראל היתה רעיון, שסבב, ראשית כל, בדמיונו של המערב האימפריאליסטי. וזאת בגלל שתי סיבות ברורות: ראשית כדי לפטור את עצמם מכס, שם, באירופה ושנית, כדי ששליטתם במזרח תימשך, ובאמצעות המדינה שלכם הם יאחזו בחבל החנק של המולדת הערבית. זוהי הבעיה בקיצור. כאשר הבינה המנהיגות שלכם את כוונתו האמיתית של המערב, מיד החלה להזכיר את התנ"ך ואת סיפוריו על אודות ארץ זבת חלב ודבש, הארץ המובטחת."

ואף על פי שרחל לא השתכנעה מהגיונו של בן שיחה, הרי שהסיפור האנושי של בני משפחתו ובני עמו השפיע עליה ושינה את תפיסתה לגבי ההיסטוריה של הבעיה הפלסטינית. נקשרו יחסים חמים, שלוו בביקורים הדדיים, בין רחל לבין משפחתו של בשיר. אולם זמן מה לאחר מכן נעצר בשיר באשמת פעילות חבלנית, אך אשמתו לא הוכחה, והוא שוחרר. אחר כך נעצר שנית ונידון למאסר ממושך; וסופו שהוא גורש מהארץ בפקודת הצבא.

ערב הגירוש כתבה אליו רחל מכתב גלוי ופרסמה אותו בעיתון "ג'רוזלם פוסט", ובו גוללה את פרשת פגישתם וידידותם (שהיא שונה בכמה פרטים מגירסתו של בשיר, כפי שהיא משתקפת בספרו). היא כותבת:

"טבעי הוא לשנוא את אלה שגורמים לנו סבל. טבעי הוא לגרום כאב משום שסבלת כאב, ולהצדיק זאת באופן אידיאולוגי. אנו חיים על פיסת אדמה קטנה, שבה שני העמים אוהבים זה בזה בחיבוק הרה-גורל. אני מאמינה,

שהמפגש בינינו טומן בחובו אפשרויות גדולות. בכדי להגשים אפשרויות אלו, עלינו להיעשות בני-אדם שלמים יותר. מבחינתי, משמעות הדבר היא להגדיל את יכולתנו להבין את סבלם של אחרים באמצעות הסבל של עצמנו, ולהפוך את הכאב למזור. נראה לי, בשיר, שכרגע עומדות בפניך הזדמנויות חדשות למלא תפקיד בהנהגה של אנשיך. ישראל שמרתיקה אותך, למעשה מחזקת אותך. אני פונה אליך בבקשה להפגין מנהיגות המשתמשת בדרכים לא אלימות כדי להיאבק למען זכויותיך, מנהיגות שתתבסס על החינוך להכרה באויב ובצדק יחסי שלו. אני פונה לפלסטינים ולישראלים כאחד בבקשה, שיבינו כי השימוש בכוח לא יפתור את הקונפליקט ברובד הבסיסי שלו. זוהי מלחמה שבה אף אחד לא ינצח, או ששני העמים יזכו לחירות, או שאף אחד מהם לא יזכה בה."

סיפור ידידותם של רחל ובשיר, שהתרחש במציאות, מפתיע ובלתי שגרתי. אולם תיאור הביקור בבית הישן דומה בהרבה פרטים למה שסיפר כנפאני ביצירתו הנובליסטית. אך מה שעושה את סיפורו של בשיר "דמיוני" אף יותר מסיפורו של דב-ח'לדון ב"חוזר לחיפה" הוא פרט שלא הזכרנו עד כה. רחל התחתנה והוריה נפטרו, וכשבשיר שוחרר ממאסרו הארוך היא החליטה לוותר על הבית שברמלה לזכות בעליו המקוריים. אלא שהתברר כי בשל היותם של בני משפחת אל-חייירי "נוכחים-נפקדים", אין אפשרות להעביר את הבית לידיהם. לפיכך הוחלט להעביר את הבית לידי גורם שלישי, נייטרלי, בידיעה שישימש גן ילדים לילדי רמלה

הערבים.

כאן מסתיים סיפור המעשה. לא ברור מה קרה לבשיר לאחר הסכם אוסלו ולאחר הקמת הרשות הפלסטינית, ולא נאמר אם הוא חזר לרמאללה, עיר מגורי משפחתו. אולם המעשה ה"בלתי פטריוטי" של רחל נותר בוכרון הקורא כגילוי יוצא דופן של סולידאריות אנושית, אבל גם של חוכמה פוליטית: ישראל חייבת להפגין דמיון וגדלות נפש אם ברצונה ליצור תנאים לזו קיום עם השכנים הפלסטינים. אין דבריה ומעשיה של רחל לוקים בתמימות או בתחושת אשם חולנית, אלא הם הפגנה של פתיחות שבלעדיה לא תיתכן תמורה חיובית.

הספר תורגם לעברית והופיע בעריכתה הנבונה של רונית חכם. למען האמת, הספר נערך ביסודיות ומבנהו המקורי שונה כדי לשוות לו צורה של "התכתבות", בעוד המקור הערבי כתוב ברצף ממאריסטי (במקור הוא נקרא "פעילות של זיכרון"). לספר נוספה אחרית דבר פרי עטה של העיתונאית והסופרת עמירה הס, שבו היא מתמודדת עם ההשוואה הנערכת לפעמים בין שאת יהודי אירופה ל"נכבה" הפלסטינית. כצפוי, דבריה משכנעים ומעוררי מחשבה, אך לא היו צריכים להיות מסופחים, לדעתי, לספר הזה (הגם שהשוואה נשמעת מפיו של בשיר בגוף הספר). הם מרדדים, שלא במתכוון, את החוויה החד פעמית שמעלה הספר לפנינו, ופורסים אותה לפרוסות פוליטיות והיסטוריוסופיות, ומוטב היה, כך נראה לי, להשאיר את המפגש בין שתי הדמויות הפועלות בטהרתו, כדי שיוסיף להדהד בתודעת הקורא גם לאחר סיום הקריאה.

ששון סומך

ג'ניס רביבו

כביש חוצה

כְּבִישׁ חוֹצֵה גְדֵרוֹת נִפְתָּח
הַנִּגְיֵעַ בְּסוֹף? לְזוּוּגִים כְּפָרִיִים
בְּצִהָרִים לֵיד שְׁלַחַן הַקֶּפֶה
לְהַצְמִיד בְּשִׁפְתַּי גּוֹף אֶל גּוֹף
מְקַפֵּים עוֹגוֹת וְדוֹרוֹת חוֹלְפִים וּבָאִים?...
בְּזִיּוֹן אֶרֶץ וְנִפְתָּל כְּמוֹ כְּבִישׁ חֲלָדָה בְּחֻצוֹת
עָרֵב הַהֶסְכֵּם
בְּבִלְבּוֹל אֲשֶׁתְּחַל בֵּין אוֹרוֹת הַמַּחְסוֹם
חֲלוֹן מוֹרֵד חִיוֵךְ תִּלַּל בְּפִתַח
הַכֵּל בְּסֹדֵר? מְנוֹפֵף קְדִימָה
וְלֹא רְחוֹק
בֵּית חוּם צְמוּד־קֶרֶקֶע בְּלֵי מְדַרְכוֹת